

Συλλέκτες χρέους: Η Οικονομία, η Πολιτική και η Ηθική του χρέους.

Debt Collectors: The Economics, Politics, and Morality of Debt

Unemployed Negativity

Μετάφραση-επιμέλεια **Θοδωρής Σάρας**

Autopoiesis: The autonomy way of life

Κάθε φιλοσοφική θεώρηση της πολιτικής του χρέους, ίσως θα πρέπει να αρχίσει με το γεγονός ότι το σύνολο της ρητορικής του χρέους, της κατοχής και της πληρωμής των χρεών, είναι ταυτόχρονα ένα λεξιλόγιο ηθικών και οικονομικών όρων. Αυτό το σημείο σχετίζεται μεν, αλλά σε αντίθεση, με το γνωστό επιχείρημα του Νίτσε στην *Γενεαλογία της Ηθικής*. Ενώ ο Νίτσε υποστήριξε ότι η ηθική, η ενοχή, ήταν κατά βάση της, χρεωστική, μια πληρωμή βασάνων για όσους δεν μπορούσαν να πληρώσουν το τίμημα, η εξέταση του χρέους αποκαλύπτει το πόσο η πληρωμή των χρεών του, η πληρωμή των λογαριασμών του, είναι τόσο μια ηθική επιταγή όσο και μια οικονομική σχέση.

Όπως υποστηρίζει ο David Graeber ακόμη και από τη σκοπιά της πρότυπης οικονομικής θεωρίας η τοποθέτηση του χρέους ως κάποιου είδους ηθικού καθήκοντος, σαν κάτι που δεν μπορεί ποτέ να καταργηθεί, έρχεται σε αντίθεση όχι μόνο με την αιτιολόγηση του τόκου, που υποτίθεται ότι είναι μια αποζημίωση με βάση το ρίσκο, αλλά παράλληλα είναι και μία τεράστια συσκευή που είναι αφιερωμένη στην εκτίμηση του ρίσκου, διακρίνοντας ανάμεσα σε καλό και κακό ρίσκο. Η ιδέα της αποπληρωμής του χρέους, δεν είναι τίποτα άλλο από μια ηθική ιδέα, και μάλιστα μία ιδέα απόλυτης ηθικής υποχρέωσης που μεταφέρεται στη σφαίρα της οικονομίας. Θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει αυτή την ηθική δουλική, για το γεγονός ότι κρατεί τους πάντες να πληρώνουν την υποθήκη για ένα σπίτι κάτω από το νερό, να πληρώνουν τα δάνεια σπουδών τους, χωρίς ποτέ να πάρουν τη δουλειά που τους υποσχέθηκε μια τέτοια εκπαίδευση. Φαίνεται λοιπόν ότι το πολιτικό καθήκον είναι ζήτημα απλά να διαχωρίσουμε την ηθική της υποχρέωσης από την οικονομία του χρέους. Ο κόμπος είναι λίγο πιο μπερδεμένος από το να πετάξουμε απλά στην άκρη, τη γλώσσα του χρέους εξ ολοκλήρου, αφού το χρέος, είναι ο κυρίαρχος τρόπος έκφρασης των κοινωνικών υποχρεώσεων. Ο Graeber υποστήριξε ότι η προϊστορία του χρέους, η προϊστορία που εξηγεί την ετυμολογία της οικονομίας και της ηθικής, βασίζεται στις υποχρεώσεις που στηρίζουν την κοινωνία, ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά, ανάμεσα στους συζύγους, κλπ. Ωστόσο, οι υποχρεώσεις αυτές δεν έχουν αποτιμηθεί σε χρήμα. Αν λάβουμε υπόψη ένα σύγχρονο παράδειγμα, οφείλουμε ένα χρέος προς τους γονείς μας, αλλά ποτέ δεν θα μπορούσαμε να το ξεπληρώσουμε με μια επιταγή, ή αν κάναμε κάτι τέτοιο θα φαινόταν προσβλητικό. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα αυτά τα μη-χρηματικά χρέη στήριζαν τις κοινωνικές σχέσεις και τα άτομα. Η πρόσφατη ιστορία του χρέους είναι εκείνη κατά την οποία αυτή η εξάρτηση, τουλάχιστον όσον αφορά τα μερικώς αναγνωρισμένα κοινωνικά δικαιώματα, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, την περίθαλψη, κλπ., έχουν γίνει κοινωνικά χρέη, δικαιώματα-τίτλοι, τα οποία με τη σειρά τους ιδιωτικοποιήθηκαν και εξατομικεύτηκαν. Οι πρωτογενείς πηγές του χρέους, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, είναι η εκπαίδευση, η στέγαση, η υγειονομική περίθαλψη και, είναι εκφράσεις της ανάγκης, της ριζικής έλλειψης αυτάρκειας μας ως ανθρώπινα όντα. Αποσυνδέοντας τον κόμβο της οικονομίας και της ηθικής δεν είναι απλά θέμα να πετάξουμε έξω τη γλώσσα του χρέους, αλλά και να αφαιρέσουμε την εξάρτηση από την οικονομία του χρέους, ή με βάση την άποψη του Graeber, να πετάξουμε την ανθρώπινη οικονομία από την οικονομία.

Πώς μπορεί να γίνει αυτό; Πώς είναι δυνατόν να χαράξουμε μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην οικονομία και την ηθική; Αυτό δεν είναι ένα απλό ερώτημα μόνο λόγων, των ίδιων των

λέξεων για το χρέος και την υποχρέωση αλλά και της αλληλεξάρτησης των διαφόρων πρακτικών και αξιοπρεπών τρόπων, του τρόπου παραγωγής και τη λειτουργία της υποταγής. Το σχόλιο του Μαρξ στον James Mill προσφέρει μια ενδιαφέρουσα εξέταση των ζητημάτων αυτών. Όπως γράφει ο Μαρξ σε σχέση με την πίστωση:

Ένας ... πλούσιος άνθρωπος δίνει πίστωση σε ένα φτωχό άνθρωπο τον οποίο θεωρεί εργατικό και ευπρεπή. Αυτό το είδος της πίστωσης ανήκει στο ρομαντικό, συναισθηματικό μέρος της πολιτικής οικονομίας, στις εκτροπές, τις υπερβολές του, τις εξαιρέσεις, όχι τον κανόνα. Αλλά ακόμη και αν υποθέσουμε αυτή την εξαίρεση και τη χορήγηση αυτής της ρομαντικής δυνατότητας, η ζωή του φτωχού, τα ταλέντα του και η δραστηριότητα του, εξυπηρετούν τον πλούσιο άνθρωπο ως εγγύηση για την αποπληρωμή των χρημάτων που δάνεισε. Αυτό σημαίνει, επομένως, ότι όλες οι κοινωνικές αρετές του φτωχού, το περιεχόμενο της ζωτικής του δραστηριότητας, η ίδια η ύπαρξή του, αποτελούν για τον πλούσιο άνθρωπο την επιστροφή του κεφαλαίου του με το συνήθη τόκο. (Βλέπε [Comments on James Mill, Éléments D'économie Politique](#))

Αυτό που ο Μαρξ εδώ απορρίπτει ως “ρομαντική” και “συναισθηματική” πτυχή της πολιτικής οικονομίας, είναι η προσωπική σχέση ενός ατόμου με ένα άλλο άτομο. Είναι εντυπωσιακό ίσως να αντιπαρατεθεί το κείμενο αυτό, γραμμένο το 1844, με ένα άλλο απόσπασμα από την ίδια χρονική περίοδο, “Η δύναμη του Χρήματος στην Αστική Κοινωνία.” Σε αυτό το κείμενο, ο Μαρξ προσφέρει τη δυνατότητα μιας σχέσης μεταξύ ατόμων, που δεν διαμεσολαβείται από το χρήμα. Σε μια τέτοια κοινωνία, ο Μαρξ γράφει: “Κάθε μία από τις σχέσεις σας με τον άνθρωπο και τη φύση πρέπει να είναι μια συγκεκριμένη έκφραση, που αντιστοιχεί στο αντικείμενο της θέλησής σας, της πραγματικής ατομικής ζωής σας.” Σε αυτό το κείμενο, η αφαίρεση του χρήματος, της δύναμης να διαλύσει όλες τις κοινωνικές ιδιότητες εκτοπίζοντας τις με την κοινωνική εξουσία του, αντιτίθεται σε μια ανθρώπινη σχέση, μια σχέση ατόμου με άτομο. Σε αντίθεση με αυτό, το πέρασμα στην πίστωση δείχνει ότι τέτοιες ανθρώπινες αξιολογήσεις, η εκτίμηση της αξίας του ανθρώπου που διαμορφώνουν τη βάση των μύθων του Horatio Alger και των φαντασιών της κοινωνικής κινητικότητας-ανόδου (rags to riches), είναι στην καλύτερη περίπτωση μια εξαίρεση από τον κανόνα του χρήματος ενώ στη χειρότερη, η υλοποίησή του.¹ Σε έναν κόσμο, που κυριαρχείται από τις αφαιρέσεις του χρήματος, η πίστωση δεν είναι μια στιγμιαία αδιαμεσολάβητη σχέση και αξιολόγησης αλλά μόνο η πλήρης διείσδυση του χρήματος σε ολόκληρη της ζωή. Όπως γράφει ο Μαρξ,

Στο πλαίσιο της πιστωτικής σχέσης, δεν είναι η περίπτωση ότι το χρήμα ξεπερνιέται στον άνθρωπο, αλλά ότι ο ίδιος ο άνθρωπος μετατρέπεται σε χρήμα, ή ότι το χρήμα ενσωματώνεται σ' αυτόν. Η ανθρώπινη ατομικότητα, η ίδια η ανθρώπινη ηθική, έχει γίνει τόσο ένα αντικείμενο του εμπορίου όσο και το υλικό στο οποίο υπάρχει χρήμα. Αντί για χρήματα, ή χαρτί, είναι η δική μου προσωπική ύπαρξη, η σάρκα και το αίμα μου, η κοινωνική αρετή και η σημασία μου, που συνιστά το υλικό, τη σωματική μορφή του πνεύματος του χρήματος. Η πίστωση δεν επιλύει πλέον την αξία του χρήματος σε χρήμα, αλλά σε ανθρώπινη σάρκα και ανθρώπινη καρδιά. Τέτοια είναι η έκταση στην οποία όλη η πρόοδος και όλες οι αντιφάσεις μέσα σε ένα ψεύτικο σύστημα είναι μία ακραία οπισθοδρόμηση και συνέπεια της προστυχιάς. (βλέπε ο.π [Comments on James Mill, Éléments D'économie Politique](#))

Η πίστωση και το χρέος δεν είναι κάποια στιγμή της προσωπικής αξιολόγησης έξω από την οικονομία, κάποια στιγμή των αξιών για τον υπολογισμό της αξίας, αλλά η πλήρης διείσδυση του υπολογισμού της αξίας σε ολόκληρη τη ζωή. Δεν υπάρχει πλέον μια αντίθεση ανάμεσα στο χρήμα ως μια αφηρημένη και ποσοτικοποιήσιμη δύναμη, που καθιστά τα πάντα ανταλλάξιμα και στις ανθρώπινες σχέσεις που είναι πάντα οι σχέσεις των συγκεκριμένων, των ιδιαίτερων ποιότητων τους. Η πίστωση και το χρέος είναι απολύτως συγκεκριμένα, απόλυτα εξατομικευμένα, αλλά αυτή η εξατομικευση δεν είναι έξω από την αφαίρεση του χρήματος, αλλά η απόλυτη υπαγωγή της πιο ευαίσθητης περιοχής της υποκειμενικότητας. Η ανθρώπινη οικονομία, η οικονομία των υποχρεώσεων και των δράσεων, δεν υπάρχει ως κάτι κάτω από ή πέρα από την οικονομία του

χρέους, αλλά έχει πλήρως υπαχθεί σε αυτήν.

Όσο θα μπορούσαμε να διαβάσουμε το κείμενο του Μαρξ ως ένα ακόμη προφητικό κείμενο του, που φαίνεται να πρόλαβε την εποχή των πιστωτικών οργανισμών, την ανίχνευση των ιστοσελίδων κοινωνικών μέσων δικτύωσης και τη σύναψη ασφαλιστήριων συμβολαίων του Wal-Mart με τους υπαλλήλους της, η σημαντική διαφορά είναι ότι η διείδυση τέτοιων εκτιμήσεων στις εσωτερικές λεπτομέρειες της πίστωσης και της ύπαρξης δεν λαμβάνει χώρα από μια προσωπική αξιολόγηση, από έναν πιστωτή αξιολόγησης της κοπής του βραχίονα του οφειλέτη, αλλά μέσα από απρόσωπους και άορατους υπολογισμούς. Ξέρετε το πιστωτικό σας λογαριασμό; Ή, ο εργοδότης σας έχει συνάψει ασφαλιστικό συμβόλαιο για τη ζωή σας; Όσο η πίστωση και το χρέος καθιστά τα πάντα υπολογίσιμα, μετατρέποντας την υποκειμενικότητα σε μια σειρά από περιουσιακά στοιχεία και ρίσκο, το κάνει πίσω από την πλάτη κάποιου (για να αντηχήσω τη διατύπωση του Μαρξ για τη συγκρότηση της αφηρημένης αξίας).

Αυτό δείχνει μία άλλη διαίρεση, μία άλλη δυαδικότητα, όχι μεταξύ των οικονομικών του χρέους και της ηθικής υποχρέωσης, ή μεταξύ της αφαίρεσης του χρήματος και των άμεσων προσωπικών σχέσεων, αλλά ανάμεσα σε δύο διαφορετικές σχέσεις με το χρήμα. Ως ιδιοκτήτες, κάτοχοι, και ανταλλάκτες το χρήμα εμφανίζεται ως κάτι που χρησιμοποιούμε, κάτι που υπάγεται στις δικές μας επιλογές, τα ιδανικά μας, τις αξίες, στο βαθμό που αυτά τα ιδανικά και οι αξίες περιορίζονται από την ποσότητα των χρημάτων που διατίθενται και τη μορφή του ίδιου του χρήματος. Ταυτόχρονα, όμως, ως οφειλέτες, έχουμε μια διαφορετική σχέση με το χρήμα, αυτό που μας διαπερνάει χωρίς να μας το γνωρίζουν. Στο *[La fabrique de l'homme endetté: essai sur la condition néolibérale](#)*, ο Maurizio Lazzarato περιγράφει τις δύο αυτές πτυχές ως εξής:

Το χρήμα / χρέος εμπλέκει την υποκειμενικότητα με δύο ετερογενείς και συμπληρωματικούς τρόπους: η “κοινωνική υποταγή” δραστηριοποιείται από μία γραμμομοριακή λειτουργία στο υποκείμενο, λαμβάνοντας τη συνείδησή του, τη μνήμη του, καθώς και τις αναπαραστάσεις του, ενώ ο “μηχανικός έλεγχος” λειτουργεί στο μοριακό επίπεδο, στα εσω-ατομικά και προατομικά στοιχεία της υποκειμενικότητας, η οποία δεν περνάει ούτε από την ανακλαστική συνείδηση και τις αναπαραστάσεις της, ούτε από τον εαυτό.

Όταν πρόκειται για τους μισθούς μας, τα χρήματα στην τσέπη μας, ρωτιόμαστε ως άτομα, ως καταναλωτές, οι οποίοι μπορούν να ξοδέψουν και να αξιοποιήσουν τις δυνατότητές αγοράς, αλλά όταν πρόκειται για το χρέος, για το χρήμα που είμαστε και όχι που κατέχουμε, δεν είμαστε τα άτομα, αλλά διάτομα (dividual), διαιρούμενα και μεταμφιεσμένα σε συστατικές πράξεις και ποιότητες, πράξεις και ποιότητες που είναι με τη σειρά τους ομαδοποιημένες σε μεγαλύτερα σύνολα και συλλογές. Το άτομο κάνει χρήση των χρημάτων, αλλά στο προατομικό επίπεδο, στο επίπεδο του διατόμου, το ίδιο πρόσωπο, ή τα συστατικά μέρη του, χρησιμοποιείται από το χρήμα.

Παρά το γεγονός ότι το χρέος είναι περισσότερο ή λιγότερο απεδαφικοποιημένο, κατανέμεται σε σχέση με αφηρημένες ενέργειες, ποιότητες, και προβλέψεις, και στη συνέχεια συναρμολογείται σε συλλογές, ή τιτλοποιείται, δεν σημαίνει ότι δεν επαναεδαφικοποιείται το ίδιο σε σχέση με συγκεκριμένες συνέπειες και σχέσεις. Οι συνέπειες αυτές τοποθετούνται πιο άμεσα στο επίπεδο των δράσεων και των επιλογών, αυτό που ο Lazzarato αναφέρει ως η συγκεκριμένη εργασία για τον εαυτό, που απαιτείται από το καθεστώς του χρέους. Για να πάρουμε ένα παράδειγμα: τα φοιτητικά δάνεια είναι σχετικά αδιάφορα για τη συγκεκριμένη ειδίκευση ή τις σπουδές που λαμβάνει κανείς, μια αδιαφορία που κατέστη δυνατή με τη δύναμη του κράτους, αλλά αυτό δεν κρατάει την αφηρημένη ποσότητα του χρέους να έχει μία συνέπεια στα άτομα που αφορά. Όποιος διδάσκει σε ένα πανεπιστήμιο ίσως γνωρίζει την επίδραση ψύξης (chilling effect) που το φοιτητικό χρέος έχει μια διανοητική έρευνα και την εκπαίδευση. Οι φοιτητές δεν ρωτάν στον εαυτό τους τα ερωτήματα: τι με ενδιαφέρει; Και σε ποιο κλάδο ή τομέα έχω ταλέντο; Αλλά αντίθετα ρωτάνε: τι θα μου δώσει μια δουλειά; Ποια θα είναι η ζήτηση της αγοράς; Το χρέος είναι το μέλλον που ενεργεί στο παρόν.

Τα χρέη θα μπορούσαν να υπολογίζονται στο επίπεδο των προατομικών ενεργειών, και των υπερατομικών (transindividual) συλλογών, αλλά εσωτερικεύεται στο επίπεδο των ατομικών δράσεων και αποφάσεων.

Καθώς η παραγραφή του φοιτητικού χρέους (forgiving student debt), ή η ιδέα μίας οργανωμένης μαζικής αθέτησης του φοιτητικού χρέους κυκλοφορεί μεταξύ των μελών του κινήματος Occupy Wall Street, υπάρχουν οι φαινομενικά αναπόφευκτες επικλήσεις της ευθύνης. Προβάλλεται το επιχείρημα ότι όσοι έλαβαν φοιτητικά δάνεια πήραν το ρίσκο τους, αποφάσισαν να ειδικευτούν στην ιστορία της τέχνης ή τη φιλοσοφία, ή, όταν προτείνουν την ανακούφιση στα χρέη των υποθηκών, προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι εκείνοι που πήραν με υποθήκες σπίτια που δεν μπορούσαν να αντέξουν οικονομικά δεν θα πρέπει να επιβραβεύονται. Το χρέος επαναεδαφικοποιείται για τα αντικείμενα του έθνους και της κοινότητας, και υπόκειται σε μια ιεραρχία αποδεκτών σκοπών και στόχων. Η ηθική του χρέους είναι ουσιαστικά ενάντια στην ισότητα: δεν είναι μόνο ότι υπάρχουν οφειλέτες και πιστωτές, αλλά ότι ο καθένας έχει τις πιθανότητές του, η ισότητα αντιτίθεται στην ηθική του ρίσκου και της ανταμοιβής. Το χρέος είναι μια μετάλλαξη του homo economicus: δεν είναι πλέον, όπως ισχυρίστηκε ο Μαρξ, το υποκείμενο της “ελευθερίας, της ισότητας, και του Bentham,” αλλά το υποκείμενο της υποχρέωσης, της ανισότητας, και του Becker.ⁱⁱ Όπως υποστηρίζει ο Lazzarato, ολόκληρη η οικονομία του χρέους εμπλέκεται σε ένα έργο για τον εαυτό, στο οποίο το άτομο διακυβερνάται από την ιδέα της μεγιστοποίησης της αξίας και τη διαχείριση του ρίσκου σε μια σειρά από επιλογές που είναι ριζικά εξατομικευμένες, αλλά αυτό που δεν αναφέρει είναι ότι η αντίληψη αυτού του ρίσκου διασχίζει το έδαφος των πλήρως ηθικοποιημένων ιδεών της σκληρής δουλειάς, του εθνικού, και κοινοτικού ανήκειν.

https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=z9Zr6ir-iqw

Είναι ακριβώς αυτή η ηθικολογία πως οποιαδήποτε πολιτική του χρέους, της άρνησης του χρέους και του χρέους, που κάποιος πρέπει να αρνηθεί και να πολεμήσει ενεργά. Θα πρέπει να την αρνηθεί όχι απλά ως μια ιδεολογία, ως ένα σύνολο ιδεών και αναπαραστάσεων που μπορεί να καταργηθεί, αλλά ως αυτό που ο Lazzarato αναφέρεται ως παραγωγή της υποκειμενικότητας. Το χρέος και ο υπολογισμός της ζωής και της δραστηριότητας όσον αφορά το ρίσκο και τα οφέλη δεν είναι απλώς ένα σύνολο ιδεών, είναι ένας τρόπος με τον οποίο η υποκειμενικότητα παράγεται και ρυθμίζεται. Το χρέος δεν είναι απλώς ένα σύνολο ιδεών που έχει κανείς σχετικά με τις υποχρεώσεις, αλλά μια εμπειρία, μια εμπειρία ασφυκτική για ό, τι είναι δυνατό ή επιθυμητό. Είναι “ένα συλλογικό φαινόμενο που υποφέρεται ατομικά.” Το να πούμε ότι πρόκειται για ένα συλλογικό φαινόμενο δεν σημαίνει ότι έτσι συνίσταται μια συλλογικότητα. Είναι δύσκολο και αδύναμο να πούμε “εμείς οι οφειλέτες.” Αυτό δεν οφείλεται μόνο και μόνο στις ηθικολογικές διαιρέσεις μεταξύ των ιδιοκτητών σπιτιών, των πολιτών, και των φοιτητών, αλλά επειδή το συλλογικό φαινόμενο συνίσταται περισσότερο στο επίπεδο των προατομικών διαστάσεων της ύπαρξης, τα πρότυπα του ρίσκου, της κατανάλωσης, και άλλους παράγοντες που δεν συνιστούν ένα άτομο. Το χρέος εξατομικεύεται στο επίπεδο της ενοχής, αλλά οι συλλογικές συνθήκες παραμένουν διασκορπισμένες και ανόμοιες. Η συλλογική δράση απαιτεί ένα ελάχιστο κοινωνικής αλληλεγγύης, η οποία παρέχεται ίσως από τις καταλήψεις των πανεπιστημίων και των δημόσιων χώρων. Όσο και αν μπορούμε να είμαστε επικριτικοί στις πλαστές διαιρέσεις μεταξύ "Wall Street" και "Main Street", το χρηματιστικό κεφάλαιο και τη μεσαία τάξη, η ίδια η σύσταση αυτού του κινήματος προτείνει μια ατελή συνείδηση μιας νέας ανταγωνιστικής συλλογικότητας. Προχωρώντας πέρα από τις άμεσες συνδέσεις που σχηματίζονται από αυτές τις δράσεις, τις συνδέσεις που εξακολουθούν να διακινδυνεύουν να διαιρέσουν τους οφειλέτες σε καλούς ή κακούς οφειλέτες, θα απαιτήσουμε μια κριτική σύσταση αυτής της συλλογικότητας.

Το σημείο εκκίνησης για την πολιτική του χρέους είναι η τρέχουσα κρίση, μια κρίση που υπονομεύει το μεγαλύτερο μέρος της συμβατικής σοφίας του εικοστού αιώνα, μία σοφία που

ισχυρίστηκε ότι η καταναλωτική κοινωνία θα προλάβει οποιαδήποτε επανάσταση στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Το χρέος, ειδικά το στεγαστικό, που τουλάχιστον στις ΗΠΑ κατασκευάστηκε γύρω από το ιδανικό του έθνους των ιδιοκτητών σπιτιού και των αποφοίτων κολεγίων, ήταν αρχικά άτομα που θα επένδυαν, τόσο ψυχικά όσο και οικονομικά στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Το χρέος εργάζεται για να αποκρύψει τη συρρίκνωση των μισθών και τη μείωση της υποστήριξης της ιδιωτικής εκπαίδευσης με την αναβολή της ημερομηνίας λήξης στο μέλλον. Τώρα, έχει αρχίσει να δημιουργεί το αντίθετό του, μια μαζική κατάσταση πολύ πιο επισφαλής από τη μισθωτή εργασία. Το χρέος επηρεάζει όχι μόνο τις συνθήκες εργασίας, ή τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας, αλλά και της διαβίωσης, του καταφυγίου, και, τελικά, ειδικά στην περίπτωση των φοιτητικών δανείων, τη δυνατότητα οποιουδήποτε μέλλοντος.

Σε αυτό το αβέβαιο μέλλον είναι δυνατόν να διαβλέψουμε δύο άλλα πράγματα, τα οποία λειτουργούν ως βάση για μια πολιτική του χρέους. Πρώτα, ότι το χρέος δεν είναι μόνο ένας τρόπος που παρέχει ένα σπίτι, μια εκπαίδευση, ένα αυτοκίνητο, χωρίς μετρητά, αλλά είναι η εκμετάλλευση των διαφορών αυτών αναγκών, ένας τρόπος για να πραγματοποιήσει κέρδη από όλες τις σφαίρες της ζωής και όλες τις σχέσεις. Δεύτερον, το χρέος εκθέτει την ιδέα ενός ουδέτερου κράτους, που αντιμετωπίζει τα ανταγωνιστικά συμφέροντα: δεν είναι μόνο που το κράτος είναι στην πλευρά των πιστωτών, που μέσω της εγγύησης των δανείων και της διακόσμηση των μισθών, κάνει πολύ δυνατή την ύπαρξή τους. Έτσι, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι όσο περικόπτεται το χρέος εγκάρσια στις διάφορες υπερατομικότητες των πολιτών, των φοιτητών, των εργαζομένων, υπονομεύει δύο από τις εξατομικεύσεις που έχουν προλάβει την πολιτική δράση: τον καταναλωτή, που κατευνάζεται πολύ από τη μαζική αγορά επιθυμιών για να δράσει πολιτικά, και τον πολίτη, που εμπλέκεται στις μυθοπλασίες της ουδετερότητας και της ισότητας ενώπιον του νόμου. Έτσι, ενώ είναι αλήθεια ότι είναι δύσκολο να αρθρωθεί μία συλλογικότητα του χρέους, μια δυσκολία που κατέστη δυνατή από την αφαίρεση του, ίσως το κατάλοιπο του παρελθόντος έχει περάσει μακριά. Το μόνο που απομένει είναι το πιο επίμονο και δύσκολο κατάλοιπο για την απαλλαγή, από το υπεύθυνο και απομονωμένο υποκείμενο. Το έργο της σύστασης μίας συλλογικής άρνησης θα είναι δύσκολο, διασχίζοντας τη γραμμή μεταξύ των αφαιρέσεων του χρέους και της συγκεκριμένης καταστολής του κράτους, αλλά ένα πράγμα είναι σαφές: η ηθική του χρέους, με τις ιδέες της ατομικής ευθύνης για μια συλλογική κατάσταση, πρέπει να απορριφθεί με κάθε κόστος.

- i Ο Horatio Alger (13 του Γενάρη 1832 - 18 Ιουλίου 1899) ήταν ένας παραγωγικός Αμερικανός συγγραφέας του 19ου αιώνα, γνωστός για τα πολλά στερεότυπα νεανικά μυθιστορήματά του για φτωχά παιδιά και την άνοδο τους από την ταπεινή καταγωγή τους στη ζωή και την ασφάλεια και την άνεση της μεσαίας τάξης με σκληρή δουλειά, αποφασιστικότητα, θάρρος και ειλικρίνεια. Τα κείμενά του έχουν χαρακτηριστεί ως αφήγηση από τα "κουρέλια στα πλούτη" (rags to riches), που είχαν μια διαμορφωτική επίδραση στην Αμερική κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιακής εποχής (Gilded Age). (Βλέπε [Wikipedia](#))
- ii βλέπε σελ 188-9 κεφάλαιο τέταρτο, στο Κεφάλαιο. τομ 1 του Κάρολου Μάρξ, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή. “Η σφαίρα της κυκλοφορίας ή της ανταλλαγής εμπορευμάτων, που μέσα στα πλαίσια της κινείται η αγορά και η πούληση της εργατικής δύναμης, ήταν στην πραγματικότητα αληθινή Εδέμ των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Εδώ κυριαρχούν μόνο η ελευθερία, η ισότητα, η ιδιοκτησία και ο Μπένθαμ! Επειδή ο αγοραστής κι ο πωλητής ενός εμπορεύματος, λχ της εργατικής δύναμης, υποτάσσονται μόνο στην ελεύθερη θέληση τους. Συμβάλλονται σαν ελεύθερα, νομικώς ισότιμα πρόσωπα. Το συμβόλαιο είναι το τελικό αποτέλεσμα, στο οποίο οι θελήσεις τους βρίσκουν μία κοινή νομική έκφραση. Ισότητα! Επειδή σχετίζονται μεταξύ τους μόνο σαν κάτοχοι εμπορευμάτων και ανταλλάσσουν ισοδύναμο με ισοδύναμο. Ιδιοκτησία! Επειδή ο καθένας εξουσιάζει μόνο αυτό που είναι δικό του. Μπένθαμ! Επειδή ο καθένας νοιάζεται μόνο για τον εαυτό του. ...”